

Роман СИНОВЕРСЬКИЙ

*аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника*

ORCID: 0009-0006-2519-4149

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННИХ ДІЙ – МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

На сьогодні не тільки України, але й вся світова спільнота стикнулася з тим, що норми міжнародного гуманітарного права, зокрема і в частині регулювання ведення воєнних дій є застарілими, що унеможливує регулювання сучасних збройних конфліктів, притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини. Зазначене зокрема підтверджується на прикладі подій, що відбуваються в нашій державі, починаючи ще з 2014 року, коли російська федерація розпочала так звану «гібридну війну» проти України, свідченням якої є пересилання на територію України найманців та диверсантів для дестабілізації суспільства, втручання у функціонування органів державної влади, вербування громадян з числа українців, проведення терористичних актів з метою залякування населення, подання неправдивої інформації в засоби масової інформації, здійснення політичного та економічного тиску тощо. Крім того, з моменту широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави, країна-агресор порушила всі наявні на сьогодні в міжнародному гуманітарному праві звичаї та норми ведення війни.

Аналізуючи норми міжнародного права слід констатувати, що право сторін у збройних конфліктах на вибір методів та засобів ведення війни не являється необмеженим. Зокрема існує принцип, який забороняє застосування в збройних конфліктах зброї, снарядів, речовин та методів ведення війни, які можуть нанести надмірні ушкодження або нанести зайві страждання. Міжнародне право по своїй суті містить обмежувальні засоби та методи ведення війни.

Основи правового регулювання ведення воєнних дій визначені в міжнародних договорах та міжнародних звичаях, що є джерелами міжнародного гуманітарного права. Одними із перших норм, які в тій чи іншій мірі визначали основні правила ведення воєнних дій були міжнародні звичаї. Вони містили окремі правила поведінки під час ведення війни, норми військової поведінки під час бойових дій. Наприклад воюючим сторонам наказувалося, як їм слід поводитися по відношенню один до одного, майже повсюдно існувало правило, згідно з яким не можна було починати війну, не оголосивши про це попередньо своєму супротивнику[1, с. 47].

Пізніше вказані звичаї введення війни втілились у низці міжнародних конвенцій, серед яких: норми, що були кодифіковано в результаті роботи двох Гаазьких конференцій світу в 1899 і 1907 рр., та отримали назву «право Гааги», а також у 1949 р. в Женеві було прийнято чотири конвенції про захист жертв війни і додаткових протоколів до них – «право Женеві».

Кодифікаційний процес йшов за наступними напрямками:

1) розробка кодифікаційних норм, що закріплюють правила ведення війни (13 конвенцій, прийнятих на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 років, що стосуються законів і звичаїв сухопутної і морської війни, прав і обов'язків нейтральних держав);

2) прийняття угод, спрямованих на захист жертв збройних конфліктів: Чотири Женевські конвенції 1949 року про захист поранених, хворих, осіб, які зазнали корабельної аварії, військовополонених і цивільного населення; Додатковий протокол до ЖК, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру 1977 року (Протокол 1); Додатковий протокол до ЖК, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру 1977 року (Протокол 2);

3) розробка конвенцій в області обмеження і заборони застосування окремих видів зброї [2, с. 167-168].

При цьому, основним джерелом застосування міжнародного гуманітарного права є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка захищає осіб, котрі в будь-який час і за будь-яких обставин перебувають в умовах конфлікту або окупації владою сторони конфлікту, або окупаційної території, громадянами якої вони не є [3].

Так, аналізуючи норми міжнародного гуманітарного права, на сьогодні повністю забороненими є такі засоби ведення війни: вибухові та запальні кулі; кулі, які повертаються або сплющуються в людському тілі; отрута та отруєна зброя; задушливі, отруйні та інші гази, рідини та процеси; біологічна зброя; засоби впливу на природне середовище, які мають широку довготривалу дію в якості засобів руйнування, нанесення шкоди або завдання шкоди іншій державі; будь-яка зброя, основна дія якої полягає в нанесенні пошкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів. Крім того, Протоколом II заборонено або обмежено у виняткових випадках застосування мін, мін-пасток [4; 5].

Основним міжнародним актом в сфері захисту цивільного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року та Додатковий протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, що є ратифікованими в Україні, а тому є обов'язковими для виконання [6].

Дані документи регламентують обов'язок сторін захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. З цього приводу, М.А. Маніна, на основі аналізу Женевських конвенцій, вказує, що Перша Женевська конвенція гаран-

тує можливість отримання допомоги і лікування під час війни незалежно від національності. Друга – захищає осіб, які є жертвами військових дій, що відбуваються на морі. Третя – регулює правовий статус військовополонених, а четверта – здійснює захист цивільного населення під час війни [7, с. 386].

Що стосується цивільного населення, то відповідно до законів та звичаїв ведення війни заборонено: всі види вбивств, умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю, жорстоке поводження (включаючи біологічні експерименти) і тортури; захоплення заручників, мародерство, колективні покарання, акти терору; переміщення цивільних осіб на окупованих територіях; згвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства; розграбування суспільної чи приватної власності; безглузде знищення населених пунктів, або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів, руйнування, що не спричинені військовою необхідністю; використання цивільних осіб для захисту від військових дій; умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення; застосування зброї, яка має не вибірковий характер, тобто однаково вражає військові і цивільні об'єкти; завдання удару по персоналу, об'єктам, гуманітарної допомоги тощо [6].

Крім того, на основі міжнародно-правових конвенцій та договорів було сформовано основні принципи, яких необхідно дотримуватись сторонам в умовах воєнного конфлікту. До таких міжнародних принципів окремі науковці відносять: 1) принцип гуманізації збройних конфліктів – основоположний принцип; 2) принцип обмеження воюючих у виборі засобів і методів ведення війни; 3) принцип неспричинення зайвих страждань; 4) принцип чесності і сумлінності у виборі засобів і методів ведення воєнних дій; 5) принцип екологічної безпеки або захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту; 6) принцип проведення відмінностей між комбатантами і некомбатантами; 7) принцип поваги прав людини; 8) принцип захисту цивільного населення й об'єктів, жертв війни; 9) принцип відповідальності за порушення норм і принципів міжнародного гуманітарного права [8, с. 97].

Основними національними нормативними-правовими актами, що регулюють відносини військового характеру на сьогодні є: Конституція України, Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про оборону України», «Про основи національної безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». При цьому слід констатувати, що національне законодавство у зазначеній сфері містить норми суто організаційного характеру, які не містять прямих норм щодо регулювання відносин, що виникають безпосередньо в ході ведення воєнних дій. Це можна пояснити тим, що Україна ратифікувала низку найважливіших міжнародно-правових актів у цій сфері та відповідно керується їх нормами.

Проте, як зазначалось вище, події, які відбуваються на сьогодні в нашій державі, зокрема ті засоби і методи ведення війни та воєнних дій, які застосовує

російська федерація проти нашої держави та її населення шокували усе світове співтовариство, та свідчать про абсолютне ігнорування давно утверджених міжнародних правил та норм. Зазначене обумовлює необхідність невідкладної реакції з боку міжнародних органів та організацій, зокрема в частині перегляду норм та звичаїв ведення воєнних дій, що регламентуються міжнародними конвенціями та договорами, які повинні відповідати сучасним засобам та методам, які застосовують в збройних конфліктах не лише на території нашої держави.

Ураховуючи вище наведене, вважаємо за доцільне здійснити правову регламентацію поняття «гібридна війна» з наступним визначенням засобів та методів її ведення, а також визнання її актом агресії, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Крім того, важливим є активізація взаємодії міжнародних співтовариств задля вироблення єдиної стратегії боротьби із воєнними конфліктами та війнами, запровадження дієвої системи реагування на порушення державами законів та звичаїв ведення воєнних дій, забезпечення належного захисту військовополонених, осіб, які знаходять під захистом конвенцій (міжнародні гуманітарні місії, військові медики, журналісти), цивільного населення.

Акт агресії проти незалежної держави є викликом для усієї світової спільноти, оскільки це породжує негативні явища у суспільстві, а тому ми повинні боротись із цим негативним явищем задля забезпечення світового миру та порядку.

1. Громовенко К. В. *Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник* / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
2. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. *Міжнародний захист прав людини : навч. посібник* / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко, Є. М. Щербина. Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.
3. Мануїлова К. В. *Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів*. URL: <http://dspace.onu.edu.ua/bitstream/handle/11300/19359/>.
4. *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_199/page.
5. *Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибірккову дію*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_266.
6. *Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
7. Маніна М. А. *Міжнародні стандарти захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Порівняльно-аналітичне право*. 2017. No 5. С. 385–388.

8. Ярмакі В.Х. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. Південноукраїнський правничий часопис. 4-2018, Ч. 1. С. 95-98.

СинOVERський Роман. Правове регулювання воєнних дій – міжнародне та національне законодавство

Станом на сьогодні зафіксовані численні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права: російські війська бомбардували медичні заклади, школи та цивільні квартали; масово страчували беззбройних цивільних, гвалтували жінок і дітей, і ці показники продовжують стрімко рости. Держава агресор завдає величезної шкоди містам, селам, сільськогосподарським угіддям, лісам і джерелам води, яка буде відчуватися в Україні ще довго після закінчення війни. Вказані дії сколихнули усе світове співтовариство, що в своє чергу потребує відповідної реакції з боку уповноважених державних інституцій. Актуальність міжнародних питань захисту прав людини під час збройного конфлікту не викликає сумнівів. Основним напрямом міжурядової співпраці є захист прав людини в умовах міжнародних та регіональних військових конфліктів. На жаль, необхідно підкреслити, що міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти в усьому світі є об'єктивною реальністю на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. У статті здійснено аналіз міжнародних механізмів захисту під час збройних конфліктів, що дає підстави стверджувати, про існування значної кількості міжнародно-правових актів, покликаних здійснювати захист цивільного населення під час війни, серед яких чотири Женевські конвенції 1949 року. Автором констатовано, що Україна ратифікувала ці міжнародні договори, що в свою чергу робить їх положення обов'язковими для нашої держави. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко закріплюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. При веденні бойових дій комбатанти зобов'язані це враховувати. Визначено основні вітчизняні нормативно-правові акти, які зачіпають питання пов'язані із збройними конфліктами. Зауважено, що такі норми в більшості мають організаційний характер, не пов'язаний із безпосередньою регламентацією правил ведення війни.

Ключові слова: війна, воєнний конфлікт, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, воєнний стан, звичай війни, Женевські конвенції.

Synoversky Roman. Legal regulation of military actions - international and national legislation

As of today, numerous violations of human rights and international humanitarian law have been recorded: Russian forces have bombed medical facilities, schools, and civilian quarters; unarmed civilians have been mass executed, women and children raped, and these indicators continue to rapidly escalate. The aggressor state inflicts enormous damage to cities, villages, agricultural lands, forests, and water sources, which will be felt in Ukraine long after the end of the war. These actions have shaken the entire global community, which in turn requires a corresponding response from authorized state institutions. The relevance of international human rights protection issues during armed conflict is unquestionable. The main direction of intergovernmental cooperation is the protection of human rights in international and regional military conflicts. Unfortunately, it is necessary to emphasize that international and non-international armed conflicts worldwide are an objective reality in the current stage

of development of our society. The article analyzes international mechanisms for protection during armed conflicts, which provides grounds to assert the existence of a significant number of international legal acts aimed at protecting civilian populations during war, including the four Geneva Conventions of 1949. The author notes that Ukraine has ratified these international treaties, which in turn makes their provisions binding on our state. The Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocols to them of 1977 clearly establish the duty of conflict parties to protect civilian populations and civilian objects from attacks. Combatants are obligated to take this into account during combat operations. The main domestic legal acts addressing issues related to armed conflicts are identified. It is noted that such norms mostly have an organizational character not directly related to the regulation of rules of warfare.

Keywords: war, armed conflict, military conflict, international humanitarian law, state of war, customs of war, Geneva Conventions.